

KAHİRE'DE BİR GRUP OSMANLI MEZAR YAPISI: BALDAKEN TÜRBELER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*

1- GİRİŞ

Mısır Arab Cumhuriyeti'nin başkenti olan Kahire, özellikle mezar anıtları açısından zengin, yeryüzündeki ender şehirlerden birisidir. Günümüz insanını bile hayretler içerisinde bırakan yapılarıyla firavunlar döneminden Giza'daki piramitler bu kentteki en eski mezar anıtlarıdır.¹

İslâmi dönemde ise Kahire'de ilk defa Fatımiler zamanında türbelerin inşa edilmeye başlandığını görüyoruz. Mukattam ile Fustad arasında harabeleri görülen ve Seb'a Benat "Yedi Kızlar" (1016) denilen bir topluluktan kalma dört mezar yapısı, Mısır'daki kare planlı ve kubbeli ilk türbelerdir. Moloz taştan yapılmış duvarlarında her yönde gemi teknesi kemerli birer kapıları olan bu türbeler, tromplu köşe geçişleri üzerine oturan birer kubbeyle örtülmüştür. Çoğu zaman mescid olarak da kullanılan bu tip türbe yapımı, XII. yüzyılın ilk yarısında yaygın hale gelmiştir.² Bunlar; Yusuf Kardeşlerin Mezarı (1100), Gaffari ve Seyyide Atika Türbeleri (1100-1120), Seyyide Nefise (1090-1138), Seyyide Zeynep ve Hz. Hüseyin (1154) Meşhedleridir. Çoğu Hz. Ali'nin (R.A.) soyundan Şiilerce saygı gösterilen kimselere ait bu türbeler, sonraki dönemde sünnilerce de sevilip sayıldıklarından asırlar boyu ayakta kalabilmişlerdir.³ Ardından gelen Eyyubiler devrinden İmam Şafi (1211), Ebu Mansur İsmail (1216), Abbasi Halifeleri (1240) ve Melik Salih Eyyub (1249-50) Türbeleri ile Memlükler döneminden Emir Sancar Cavli (1303-04), Sultan Baybars Çeşnigir (1307-10), Emir Sungur el- Sa'di (1315), Şeyh Zeyneddin Yusuf (1298-1325),

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. San. Tar. Böl. Öğretim Üyesi

¹ Piramitlerle ilgili bilgi için bkz. R. Stadelmann; "Royal Tombs from the Age of the Pyramids" EGYPT, Köln, 1988, s. 47-78. Y.Z. Özer; Mısır Tarihi, Ankara, 1987, s. 101-108; B. Ünsal; Mimari Tarihi, I, İstanbul, 1967, s. 28-36; A. Turani; Dünya Sanat Tarihi, Ankara, 1983, s. 47-51; G. Pischel; "Mısır" Mad. Sanat Ansiklopedisi, I, İstanbul 1981, s. 53-54; G. Lise; Mısır Sanatını tanıyalım (Çev. E. Soley), İstanbul, 1986, s. 20-23.

² S.K. Yetkin; İslam Mimarisi, Ankara, 1965, s. 75; a.mlf., İslam Sanatı Tarihi, Ankara, 1954, s. 99; H.Z. Ülken; İslam Sanatı, İstanbul, 1948, s. 124-125.

³ D. B. Abouseif, Islamic Architecture in Cairo, Cairo, 1996, s. 10.

Sultan Alaaddin (1347), Emir Şeyhu (1349), Sultan Hasan (1356-61), Sultan Zahir Berkük (1384-86), Hayır Bey (1502-03) ve Gani Bey (1427) Türbeleri, tek kubbeli türbe tipinin Mısır'da gelenekselleştiğini göstermektedir.⁴ Bu türbeler müstakil biçimde inşa edildikleri gibi cami, medrese veya hankaha bitişik olarak da yapılabilmişlerdir. Ayrıca Memlûkler devrinde türbe etrafında şekillenmiş mezar komplekslerinin geliştiğini görüyoruz. Memlûkler Mezarlığı'ndaki Emir Kurkumas (1506-07), Sultan Ferec b. Berkük (1400-11), Sultan Eşref Barsbay (1432) ve Sultan Eşref Kayıtıbay (1472-74) Mezar Kompleksleri gibi.⁵

Bunların yanısıra Osmanlı fethinden önce Mısır'da pek görülmeyen bir türbe tipi, XVI. yüzyıldan itibaren yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli araştırmacılar tarafından "Osmanlı Tarzı Türbe" veya "Açık Türbe" şeklinde tanımlanan bu yapılar "Baldaken Türbe" tipindedir.

II-KAHİRE'DEKİ BALDAKEN TÜRBELER

I- Emir Burham Türbesi: Kahire'deki Batı Mezarlığı'nda İmam Şaî Türbesi'nin kuzey tarafında yer almaktadır. Kahire İslam Üsreleri İndeksi'nde 391 numarayla kayıtlıdır ve II.X/M.XVI. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁶ Kahire'deki baldaken tipi türbelerin en eski örneğidir. Türbe, 5.27 x 5.27 m. ölçülerinde, kare planlı olup dört köşesine çokgen şekilli birer taş paye yerleştirilmiştir. Bunlar tuğladan yapılmış olup, basık kubbeyi taşımaktadır. Payeler kaidersiz olarak, doğrudan zemin üzerinde yükselmektedir. Mezar

⁴ Eyyubi ve Memlûk dönemi türbe mimarisi için bkz. S.K. Yetkin; İslam Mimarisi, Ankara, 1965, s. 155-171; a.m.f., İslam Ülkelerinden Sanat, İstanbul, 1984, s. 83-85; a.m.f., İslam Sanatı Tarihi, Ankara, 1954, s. 181-197; H.Z. Ülken, İslam Sanatı, İstanbul, 1948, s. 135-138, 143-149; D.B. Abouseif; Islamic Architecture in Cairo, Cairo, 1996, s. 11-27, 78-157; A.E. Beksaç; "Eyyubiler (Sanat)" mad., DİA, XII, İstanbul, s. 31-33; A. Uluçam; "Eyyubi Mimarisi ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Uluslararası Selahaddin-i Eyyubi Sempozyumu (23-24 Kasım 1996), Diyarbakır, 1997, s. 255-265; K.A. Creswell; The Muslim Architecture of Egypt, II (Eyyubids and Early Bahrite Mamluks (A.D. 1171-1326), Oxford, 1959; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985.

⁵ H. A. B adr; " Styles of Tombs and Mausoleums in Ottoman Cairo" İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, I, Ankara, 1996, s. 349-385.

⁶ Fihrisu'l-Asâri' I- İslamiyyeti bi- Medineti'l-Kâhîrati, 1951, S. 8; H. A. Badr; a.g.m., s. 356.

taşında şiir ile Kur'an-ı Kerim'den ayetler içeren kitabelere yer verilmiştir. Ancak tarih mevcut değildir (Çiz. 1, Res. 1).

2- El-Muzani Türbesi: Bir diğer erken örnek olan bu türbe, İmam Şafî Türbesi'nin doğusunda, İbn Baka'l-lâh Caddesi'nde bulunmaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 622 numarada kayıtlı H. XI/M. XVII. yüzyıla tarihlenmektedir.⁷ 3.50m. ölçülerinde kare planlı bir yapıdır. Zeminden 0,65m. yüksekliğindeki kaidenin dört köşesinde çokgen gövdeli birer paye yer almaktadır. Payeler tuğladan yapılmış kubbeyi taşımaktadır. Mezar taşında Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle, Sidi İsmail el-Muzeni'nin adını veren kitabeler vardır, fakat tarih yoktur (Çiz. 2, Res. 2).

3-Muhammed Ağa Gönüllüyân Türbesi: Kahire Milli Arşivi'nin arka avlusundaki bu yapı, Kahire'deki tarihi kesin olarak bilinen ilk baldaken türbedir. H. 1049/M. 1639 tarihlidir.⁸ 5.05 X 5.05 m. ölçülerinde, kare planlı bir yapıdır. Köşelerinde kaidersiz olarak doğrudan zemin üzerinde yükselen birer "L" biçimli ayak vardır. Bunlar tuğladan yapılmış kubbeyi taşımaktadır (Çiz. 3, Res. 3).

4-Rıdvan Bey Türbesi: İmam Şafî Türbesi'nin yakınındaki Ayn el-Sira'da bulunmaktadır. Bab-ı Züveyle'nin dışında, günümüzde kapalı çarşı olarak kullanılan Kasba Rıdvan, han, zaviye gibi yapıları yaptıran Emir Rıdvan Bey el-Fukâri'ye aittir. 4 x 4 m. ölçülerinde, kare planlı bir yapıdır. Bir taş kaidenin köşelerine "L" biçimli birer paye yerleştirilmiştir. Payeler şu anda mevcut olmayan piramidal çatıyı taşımaktadır. Türbenin içinde bir taş sanduka vardır. Baş taşında Hac Emiri Rıdvan Bey'in adı ile ölüm tarihi, H. 1066/M. 1655 şeklinde verilirken ayak taşında, Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin yazıldığı görülmektedir⁹ (Çiz.4, Res. 4).

5-Mustafa Ağa Şalîk Türbesi: Güney Kahire Mezarlığı'nda yer almaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 295 numarayla kayıtlı ve 1078/1667 tarihlidir.¹⁰ 3,70 x 3,70 m. ölçülerinde, kare planlı türbe, doğrudan toprak zemine oturtulmuş "L" biçimli dört payeye sahiptir. Bu payeler piramidal çatıyı desteklemektedir (Çiz. 5, Res. 5).

⁷ Fihrisu'l-Asâri'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kâhirati, 1951, s. 11; H. A. Badr; a.g.m., s. 356.

⁸ H. A. Badr; a.g.m., s. 356.

⁹ H.A. Badr, a.g.m., s. 356-357.

¹⁰ Fihrisu'l-Asâri'l-İslamiyyeti bi-Medineti'l-Kâhirati, 1951, s. 6; H. A. Badr, a.g.m., s. 357.

6- Emine Kadın Türbesi: İmam Şafî Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 393 numarada kayıtlı ve H. 1117/M. 1705 tarihlidir.¹¹ 0,70m. yüksekliğindeki kaidenin köşelerine dört sütun yerleştirilmiştir. Üzerini örten ahşap tavan muhafaza için, dıştan çamurla sıvanmış ve tuğladan yapılmış ikinci bir örtü ile kapatılmıştır. Yapı, her bir kenarı 3 m. olan kare plan göstermektedir (Çiz.6).

7-Emir Rıdvan Türbesi: Kahire Batı Mezarlığı'nda İmamü'l-Leys Caddesi'nde yer almaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 383 numarayla kayıtlı ve H. 1162/M. 1748 tarihlidir¹². 3,20x3,20m. ölçülerindeki kare planlı kaide, zeminden 0,85m. yüksekliğindedir. Dört köşesinde birer sekizgen sütun vardır. Günümüzde üst örtü yıkık vaziyettedir; Fakat köşelerdeki geçişlerden hareketle bunun kubbe olabileceği sanılmaktadır. Sütunlar üzerinde yükselen kemerler, üç dilimli birer tepelikle taçlandırılmıştır. Kaidenin üzerinde mermerden yüksek bir sanduka mevcuttur (Çiz. 7, Res. 6).

8- Mustafa Bey Şahin Türbesi: Kahire Batı Mezarlığı'nda, Seyyide Nefise Caddesi'nde bulunmaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 389 numarada kayıtlı ve H. 1166/M. 1753 tarihlidir.¹³ Mısır İlac Emiri Mustafa Bey Şahin'e ait türbe, 3,75 x 3,75 m. ölçülerinde olup, kare kaidenin köşelerine birer sütun yerleştirilmiştir. Bunlar süslemesiz piramidal çatıyı taşıyan kemerleri desteklemektedir (Çiz. 8, Res. 9).

9- Ebu Seyf Türbesi: Kahire Güney Mezarlığı'ndaki 390 İndeks numaralı¹⁴ Osman Bey Ebu Seyf (el-Sennâri) Aile Kabristanı'nda yer almaktadır. 0,93 m. yüksekliğinde ve 3,80 x 3,80 m. ölçülerindeki taş kaidenin köşelerindeki sütunları ile çatısı günümüzde mevcut değildir. Fakat sanduka sağlam vaziyette olup, kenarlarında madalyonlarla bir vazodan çıkan çiçek desenleri, ayak taşında Kelime-i Tevhid ile Kur'an-ı Kerim'den "Her nefis

¹¹ Fihrisu'l- Asâri'l- İslamiyyeti bi- Medineti'l- Kâhirati, 1951, s. 8; S.S. Yahya; Amairu'l-Mer'eti li Mısır li'l- Asri'l Osmâni (Kahire Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, 1988), s. 483-484; A.A. Bayhan; Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1997), s. 159.

¹² Fihrisu'l-Asâri'l-İslamiyyeti bi- Medineti'l-Kâhirati, 1951, s. 8; H. A. Badr; a.g.m., s. 357.

¹³ Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi- Medineti'l- Kâhirati, 1951, s. 8; H.A. Badr, a.g.m., s.357.

¹⁴ Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi- Medineti'l- Kâhirati, 1951, s. 8; H.A. Badr, a.g.m., s.374-376.

ölümü tadacaktır” ayeti, baş taşında ise Circe Valisi Ebu Seyf ile 1166/1753 olarak ölüm tarihi vardır.

10- Rukiye Dudu Türbesi: Seyyide Nefise Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Rukiye Dudu binti Bedeviye Şahin'e ait bu yapı, Kahire'deki Baldaken türbelerin en güzel örneklerinden biridir. Kahire Eserleri İndeksi'nde 388 numarada kayıtlı ve H. 1171/M. 1757 tarihlidir.¹⁵ 4,80 x 4,80 m. ölçülerindeki türbede, kare kaidenin dört köşesinde birer sütun vardır. Bunlar sekizgen kasnak üzerinde yükselen tuğladan yapılmış kubbeyi destekleyen kemerleri taşımaktadır. Kaidenin doğu ve batı kenarlarında, köşelikleri mavi ve yeşil renkli Osmanlı çinileriyle süslü birer kemerli açıklık vardır. Sanduka yoktur. Köşelerdeki sütunların üzerinde yapımla ilgili kitabeler mevcuttur. Ayrıca kubbenin dış yüzü, stuk şeritlerle tezyin edilmiştir (Çiz. 9, Res. 8).

11- Kazdağlı Türbesi: İmamı'l-Leys Caddesi'nde yer alan türbe, Kazdağlı Osman Bey'e aittir. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 271 numarada kayıtlı olup, H. 1180/M. 1766 tarihlidir.¹⁶ Biri 3,90m., diğeri 3,90 x 3,45m. ölçülerindeki yan yana yerleştirilmiş iki kaideden oluşmaktadır. Günümüzde sadece birinin köşe sütunları mevcuttur. Servi ve vazo içerisine yerleştirilmiş çiçek motifleriyle süslü mermerden bir sandukası vardır (Çiz. 10, Res. 9).

12- Ali Bey el-Kebir - İsmail Bey el-Kebir Türbesi: Kahire Güney Mezarlığı'nda, Mehmet Ali Paşa Aile Kabristanı'nın yakınında, İmam Şafî Türbesi'nin kuzeyindeki Kazdağlı Aile Kabristanı'nda yer almaktadır. Kahire İslam Eserleri İndeksi'nde 385 numarada kayıtlıdır.¹⁷ 7,30 x 7,10 m. ölçülerindeki bir taş kaide ile mermer sütunlardan meydana gelen bu türbe, yuvarlak kemerler tarafından taşınan piramidal çatıyla örtülmüştür. Kornişler üç dilimli dendanlardan oluşmaktadır. Kemerler ve dendanlar taştan, çatı ise tuğladandır. Burada süslü üç mermer sanduka mevcuttur. Tamamen Türk stilinde süslenmiş bu sandukalardan birinde, Ali Bey el-Kebir'in adı ile 1187/1773 olarak ölüm tarihi verilirken, ikincisi İsmail Bey el-Kebir'in adı ile 1205/1792 olarak ölüm tarihini ihtiva etmektedir. Üçüncüsü ise tarihsizdir.

¹⁵ Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi-Medineti'l- Kahirati, 1951, s. 8; H. A. Badr, a.g.m., s.357; A.A. Bayhan, a.g.t., s. 160; Yahya, a.g.t.,s. 485-491.

¹⁶ Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi-Medineti'l- Kahirati, 1951, s. 6; H. A. Badr, a.g.m., s.357;

¹⁷ Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi-Medineti'l- Kahirati, 1951, s. 8; H. A. Badr, a.g.m., s.376-378.

Tarihçi el- Ceberti, bunun Mısır'ı Napoleon Bonaparte'a teslim eden yöneticilerden Murad Bey'e ait olduğunu belirtir¹⁸ (Res. 10).

13- Osman Bey Türbesi: Kahire Güney Mezarlığı'ndaki 390 İndeks numaralı¹⁹ Osman Bey Ebu Seyf (el-Sennâri) Aile Kabristanı'nda yer almaktadır. 3,80 x 3,80 m. ölçülerinde ve 1 m. yüksekliğindeki kare planlı bir taş kaidenin köşelerine 2,70 m. yüksekliğe sahip dört mermer sütun üzerine oturtulmuştur. Bunların taşıdığı yuvarlak kemerler, piramidal çatıyı desteklemektedir. Üç dilimli dendanlar burada da mevcuttur. Türbe içindeki panolarla süslü mermer sanduka, baş taşı ve ayak taşı olmak üzere iki mezar taşına sahiptir. Bunlardan birinde Kelime-i Tevhid ile Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılmışken, diğerinde Emiru'l-Liva Osman Bey'in adı ile 1207/1794 olarak ölüm tarihine yer verildiği görülmektedir.²⁰ (Çiz. 11, Res.11).

14- Anonim Türbe: Kahire Batı Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Sultan Eşref Kayıtbay Mezar Kompleksi'nin yakınında yer alan ve oldukça sağlam vaziyetteki bu türbe, tarihsizdir. Kare planlı taş kaidenin dört köşesine yerleştirilmiş sekizgen sütunlar, tuğladan yapılmış kubbeyi destekleyen dört yuvarlak kemeri taşımaktadır. Kemerler üç dilimli birer tepelikle taçlandırılmıştır. Kubbenin üzerinde bir ahşap alem yükselmektedir²¹ (Res.12).

III- DEĞERLENDİRME

Basit bir strüktürel kurgu sergileyen Kahire'deki Baldaken türbelerden günümüze, ifade ettiğimiz gibi, çok az örnek gelebilmiştir. Fakat eski yayın ve kaynaklar tarandığında görülecektir ki, Kahire Mezarlıkları'nda bu tarzda daha birçok mezar yapısı mevcuttur²² (Res. 13-15). Osmanlılar döneminde zarif ve basit görünümü ve az masraflı yapısı sebebiyle hem sıradan halk kitleleri, hem de Memluk emirleri arasında çok yaygın bir tip olarak karşımıza çıkan Baldaken Türbeler, kolayca sökülüp yeniden kullanıma imkan sağlayan basit

¹⁸ C. Williams; *Islamic Monuments in Cairo*, Cairo 1985, s. 141-142.

¹⁹ *Fihrisu'l-Asâri'l- İslamiyyeti bi-Medineti'l- Kahirati*, 1951, s. 8.

²⁰ H. A. Badr, a.g.m., s. 374-376.

²¹ H. A. Badr, a.g.m., s.357.

²² H.A. Fransız istilasına zemin oluşturmak için Napoleon Banaparte tarafından hazırlattırılan " *Description de l'Égypte*" deki gravürler, B. Ivereson; *Comparative Views of Egypt (Cairo One Hundred Years Later)*, Zeitouna, 1994, resim 12 ve P. D' Avennes; *Islamic Art in Cairo*, Cairo, 1999 s.34-35'teki eski resimler bu görüntü doğrulamaktadır.

mimarisi ile Memluk emirlerin kendileri ile Türk paşalar arasındaki mücadeleler nedeniyle de çok çabuk yok olup gitmişlerdir. Buna bir de XIX. yüzyıldan itibaren şehri işgal eden istilacı güçlerin tahribatı ile, Kahire içerisinde gömü yapacağı bir mezar yapısına sahip olmayanların Memluk türbelerini kullanabileceklerinin halkla ilan edilmesi müsaadesi eklenince, bu tarz türbelerin ortadan kalkmaları daha da hızlanmışır.²³ Bununla birlikte sahip olduğumuz örnekler, bu tip türbelerin mimari durumlarını incelememize ve değerlendirmemize imkan sağlamaktadır.

Baldaken formu²⁴ yapıların bilinen en eski örnekleri Sasani Ateşgedeleri'dir.²⁵ M. S. II. ve III. yüzyıla tarihlenen Suriye, Filistin ve Ürdün'deki değişik yerleşim alanlarında farklı tipte baldaken tarzlı Hristiyan türbeleri vardır.²⁶

Erken İslam zamanlarında mezar yapısı ile pek karşılaşılmaz²⁷ Türklerin İslâmiyeti kabulü ile birlikte türbe yapımının arttığını görüyoruz. Fakat Türk Sanatının erken devirlerinde de baldaken türbe tipine bir istisna dışında rastlamıyoruz. Buhara Yöresi'nde, Karakul'da, Karahanlılar döneminden kalma Şapurgan Ata Türbesi (XII. yy.), orijinal durumu itibariyle; sekiz ayaklı ve kenarları açık bir yapıdır. Bu haliyle baldaken türbelerin Türk mimarisindeki en eski örneği²⁸ durumundaki bu eser de kare baldaken değildir. Diğer taraftan Fatımiler döneminde Mısır'ın güneyindeki önemli kentlerden biri olan Asvan'daki tarihi mezarlıkta inşa edilen türbeler, kare planlı, tek kubbeyle

²³ H.A. Badr, a.g.m., s. 354-355.

²⁴ Fransızca Baldaquin kelimesinden Türkçe'ye geçmiştir. Hükümdarların tahtlarının üzerinde, cibinlik tepeliği gibi oymalı ve yıldızlı tahtalardan ve kıymetli taşlardan tepesi kubbeli veya düz farbalalı, sayvanlı ve saçaklı olarak çeşitli tiplerde yapmış bir örtü ve gölgeliktir. C.E. Arseven; "Baldakin" mad. SANAT ANSİKLOPEDİSİ, I, İstanbul, 1983, s. 166. Osmanlıcası Çetr, Sâyepuş, Sâyebân'dır. F. Devellioğlu; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1998, s. 157, 922-923. Mimaride ise kubbe ya da pirimidal çatıyla örtülü kare, çokgen veya daire planlı, sütunlarla taşınan küçük, açık strüktür. Bkz. M. Şözen-U. Tanyeli; Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1992, s. 34.

²⁵ D. Esemenli; "Baldaken Formlu Camilerin Geç Osmanlı Devrindeki Dış Görünümleri Üzerine", SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, S.8, İstanbul, Ağustos-1990, s. 49.

²⁶ H.A. Badr, a.g.m., s.354.

²⁷ Erken İslam devirlerinde ilk türbe yapısına Abbasiler'de rastlıyoruz. O da Halife'nin Rum kökenli annesi için yaptırılan Kubbetü's-Süleybiye (862)dir. K.A.C. Creswell-J.W.Allan; A Short Account of Early Muslim Architecture, Cairo, 1989, s. 373-374.

²⁸ M. Cezar; Anadolu Öncesi Türklerde şehir ve Mimarlık, İstanbul, 1977, s. 112-113

örtülü ve dört yöndeki kemerli açıklıklarıyla kare baldaken tarzı bir yapıya sahiptir (Res. 16). Ancak üzerinde çalıştığımız yapılarla Fatımi türbesinin de mimari birlik içinde olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Memlûklüler devrinden kalma ve Kahire'de istisnai bir örnek olan Tengizboğa Türbesi, dört köşesindeki payelerin üzerine oturan dört kemerin taşıdığı bir kubbeyle örtülü kare planlı yapısıyla, baldaken tarzı bir uygulama sergilemektedir²⁹ (Res. 17). Mimari açıdan Kahire'deki Osmanlı baldaken türbeleriyle yakın benzerlik göstermesine rağmen bu düzenlemenin, Memluk Sanatında devamı getirilmemiştir.

Kare planlı baldaken türbeler Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da, XIV. yüzyıldan itibaren yaygın bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. Kaynak açısından bunlara en yakın erken yapı tipi, Anadolu Selçukluları tarafından XII. ve XIII. yüzyıllarda inşa edilen bazı kervansarayların avlusunun ortasında yer alan köşk mecitlerin alt bölümüdür.³⁰

Kayseri Dört Ayaklı Kümbet (Eratna Beyliği, XIV. yy. II. Çeyreği),³¹ Nevşehir Kesikbaş Türbesi (Germiyanoğulları, XV. yy. I. Çeyreği)³² Beylikler devrinden; İznik Hacı Hamza (1349), Gebze Malkoç Bey (1385), Bursa Muradiye Cariyeler (XIV. yy.), İznik Yakup Çelebi (XIV. yy.), İznik Sarı Saltuk (XIV. yy), Amasya Şehzade (1410), Bursa Devlet Şah Hatun (1412-14) ile Bursa Ebe Hatun (XV. yy.) Türbeleri, Osmanlı döneminden kare planlı baldaken tarzı mezar yapılarının Anadolu'daki erken örnekleridir. İstanbul Hançerli Sultan, İstanbul-Eyüp Ayaz Paşa (1539), İstanbul Fatma Sultan (1588-89), Eski Malatya Hacı Neîse Hatun (XVI. yy. Sonu) ve Kütahya Açık (XVI. yy. Sonu) Türbeler bu tipin XVI. yüzyıldaki temsilcileri; Sivas İncili Hatun Kümbeti (XVII. yy. I. Çeyreği) ile Niğde Dört Ayak Türbesi (1764) ise geç dönem örnekleridir.³³

²⁹ A.A Bayhan; "Mısır'da Memlûk Sanatı" TÜRKLER, VI, Ankara, 2002, s. 124.

³⁰ K. Ertmann; "Keykubadiyedeki Dört Kemerli Bina Hakkında" YILLIK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ, II, Ankara, 1957, s. 105-106; H. Önkal; Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara, 1992, s. 12.

³¹ O. C. Tuncer; Anadolu Kümbetleri, III, Ankara, 1992, s. 32-35.

³² M. Çayırdağ; "Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi" VAKIFLAR DERGİSİ, XXVI, Ankara, 1998, s. 133-160; O. C. Tuncer, a.g.e., III, s. 135-136.

³³ Bu türbeler için bkz. O. Aslanapa; Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s. 482; O.C. Tuncer; a.g.e., II, Ankara, 1991, s. 131-136; III, Ankara, 1992, s. 183-184; H. Önkal; a.g.e., s. 22, 60-63, 84, 90-91, 135-136, 171-173; A. Gabriel; Monument Turcs d' Anatolie, II (Amasya-Tokat-Sivas), Paris, 1931, s. 45; K. Otto-Dorn; Das

Bunlardan Kocaeli Malkoç Bey, Bursa Buradiye Cariyeler ve Devlet Şah Hatun Türbeleri; kare planlı, baldaken tarzda olmasına rağmen her yönde ikiz kemerli açıklıkları sebebiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Kahire'deki Kazdağlı ve Ali Bey el-Kebir-İsmail Bey el-Kebir Türbeleri, bir dikdörtgenin köşelerindeki ayaklar ile onlar üzerindeki kemerli yapıları ile ikişer yönde ikiz kemer uygulamasına sahiptirler. Bu sebeple yukarıdaki türbelerle benzerlik göstermektedirler. Bitlis Gökmeşdan Açık Türbe (XVII. yy. sonu)³⁴ Kahire'deki iki türbeye benzer düzenlemesiyle Anadolu'dan örnek olarak gösterilebilir.

Kahire Mezalıkları'nda müstakil ya da etrafı duvarlarla çevrili mezar alanlarında yer alan baldaken türbelerle, Anadolu'da aynı tipteki mezar yapıları arasında paralellikler bulunmaktadır. Her iki yöredeki aynı tarz türbeler genellikle bir kare kaidenin köşelerine yerleştirilmiş dört paye veya sütun ile onların üzerinde yükselen dört kemer ve bir örtüden meydana gelmektedir. Kahire'deki Emir Burham, Muhammed Ağa Gönüllüyan ve Mustafa Ağa Şalik Türbeleri'nde diğerlerinden farklı olarak ayakların kadesiz, doğrudan toprak zemin üzerine yerleştirildiği görülmektedir.

Osmanlı devrinde Kahire'deki en eski baldaken türbeler olarak nitelencen Emir Burham ve el-Muzeni Türbeleri, çokgen gövdeli payeye sahip olmaları yönünden Amasya Şehzade Türbesi ile benzeşirler. Muhammed Ağa Gönüllüyan, Rıdvan Bey ve Mustafa Ağa Şalik Türbeleri sahip oldukları "L" şekilli payeleri bakımından da Nevşehir Kesikbaş, İznik Hacı Hamza, Yakup Çelebi ve Sarı Saltuk ile Bursa Devlet Şah Hatun ve Cariyeler Türbeleriyle yakın benzerlik içerisindedir. Emine Kadın, Mustafa Bey Şahin, Rukiye Duda ve Kazdağlı Türbeleri ise silindirik sütun ihtiva etmektedirler Bu açıdan zikredilen yapılar; Gebze Malkoç Bey, Bursa Devlet Şah ile İstanbul Hançerli Sultan ve Fatma Sultan Türbeleriyle paralellik göstermektedir.

Dört yönlü kemerler üzerinde yükselen örtüleri açısından bu türbelerde iki farklı uygulamayla karşılaşmaktayız. Emir Burham, el-Muzani, Muhammed

---

Islamiche İznik, Berlin, 1941; A. Altun; "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme" KÜTAHYA-ATATÜRK'ÜN DOĞUMUNUN 100. YILINA ARMAĞAN, İstanbul, 1981-82, s. 646; G. Öney; Beylikler Devri Sanatı XIV. XV. Yüzyıl (1300-1453), Ankara, 1989,s. 22; Y. Demiriz; Eylül'te Türbeler, Ankara, 1989, s. 16; B. Eskici, Eski Malatya'daki Türk İslam Eserleri (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993), s. 104; M. Özkarcı; Niğde'de Türk Mimari Eserleri, Erzurum, 1996, s. 233-234.

34 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, II, Ankara, 1977, s. 185.

Ağa Gönüllüyân, Emir Rıdvan, Rukiye Dudu, Kazdağlı ve Anonim Türbeleri genellikle tuğladan örülmüş bir kubbeyle örtüldür, Anadolu'daki İznik Yakup Çelebi ve Sarı Saltuk, Bursa Ebe Hatun, İstanbul Hançerli Sultan ve Fatma Sultan ile Niğde Dört Ayak Türbeleri'nde olduğu gibi. Öte taraftan Rıdvan bey, Mustafa Ağa Şalik, Mustafa Bey Şahin, Ali Bey el-Kebir-İsmail Bey el-Kebir ve Osman Bey Türbeleri ise, piramidal çatlıları ile Gebze Malkoç Bey, İznik Hacı Hamza, Bursa Cariyeler Türbeleriyle paralellik içerisinde. Piramidal külâh, Anadolu Selçuklu etkisi olarak Osmanlı türbelerinde de devam eden bir örtü şeklidir.³⁵ Emine Kadın Türbesi ise, daha farklı bir örtüye sahiptir. Üzerini örten ahşap tavan, dıştan tuğladan örtülmüş, ikinci bir örtü (kubbe) ile kaplanmıştır. Ayrıca Kahire'deki baldaken türbelerin hemen hepsinde, kubbe veya piramidal çatının üzerinde, ahşap veya taştan yapılmış bir aleme yer verildiği görülmektedir.

Rıdvan Bey, Emir Rıdvan, Mustafa Ağa Şalik, Kazdağlı, Ali Bey el-Kebir- İsmail Bey el- Kebir, Osman Bey ve Anonim Türbeleri'nde de kornişler üç dilimli yaprak biçimindeki dendanlardan oluşmaktadır. Tolunoğulları, Fatımi ve Memluk Sanatlarında cephelerin üzerinde bir süs unsuru olarak görülen dendanlar, Osmanlı Kahire'sindeki yapılarda da mahalli bir gelenek olarak devam ettirilmiştir. İstanbul Şehzade Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman Türbeleri'nde beden duvarlarının üstünde, benzer şekilde dendanlara yer verildiği görülmektedir.³⁶

Süsleme açısından Kahire'deki baldaken türbeler içinde Rukiye Dudu Türbesi, önemli bir yere sahiptir. Dört köşesindeki sütunların yüzeyleri kitabe şeritleri, palmet-lotus ve yaprak-dal motiferinden oluşan bitkisel karakterli süslemeler yanısıra yiv ve dilimlerle süslenmiştir. Ayrıca bu türbenin kubbesinin dışı da Memluk Sanatında olduğu gibi süsleme alanı olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca türbelerin içerisinde yer alan mezar taşlarında da Anadolu'dakilerde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'den ayetler, yaptıranın adı ile ölüm tarihini veren kitabeler, bir vazodan çıkan çiçek ve servi gibi Türk karakterli bitkisel süslemelerle, içerisi süslü madalyonların bulunduğu görülmektedir.

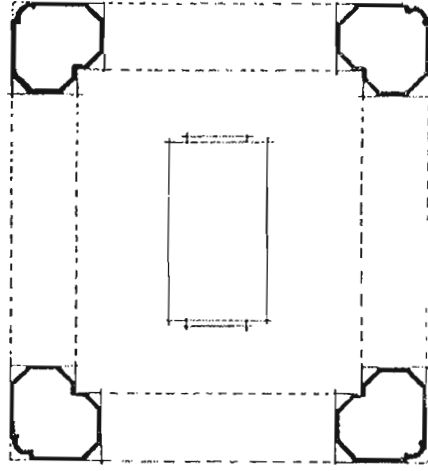
³⁵ H. Önkal, a.g.c., s. 12.

³⁶ O. Aslanapa, a.g.c., s. 497-499.

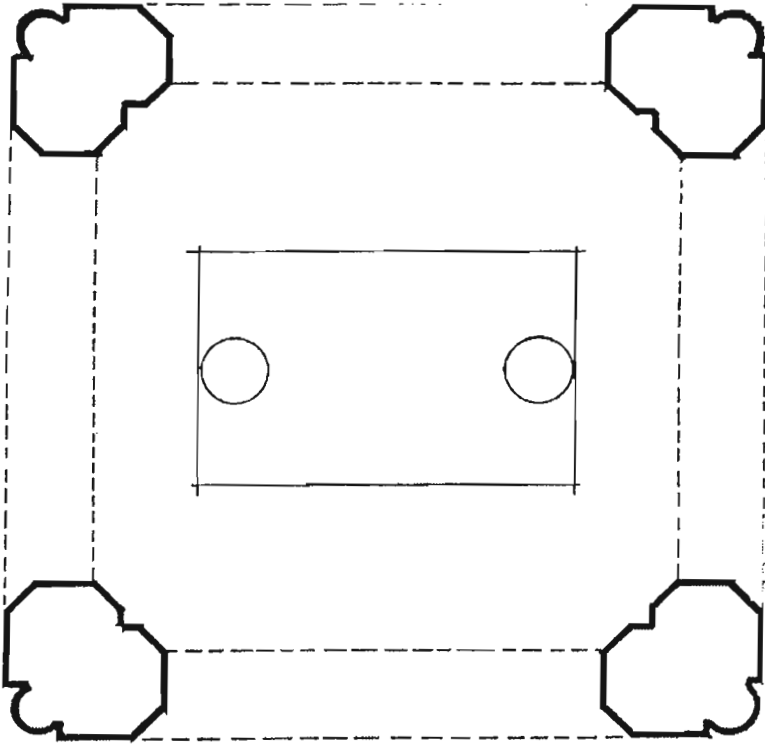
Sonuç olarak Kahire'deki baldaken türbelerin, Anadolu'daki aynı tip mezar yapılarıyla mimari, form ve süsleme sanatları açısından çok yakın ilişki içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti durumundaki Mısır'da, Kahire Mezarlıkları'nda XVI. yüzyıldan itibaren baldaken tarzı türbelerin yapılmasının Osmanlı etkisiyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz.³⁷

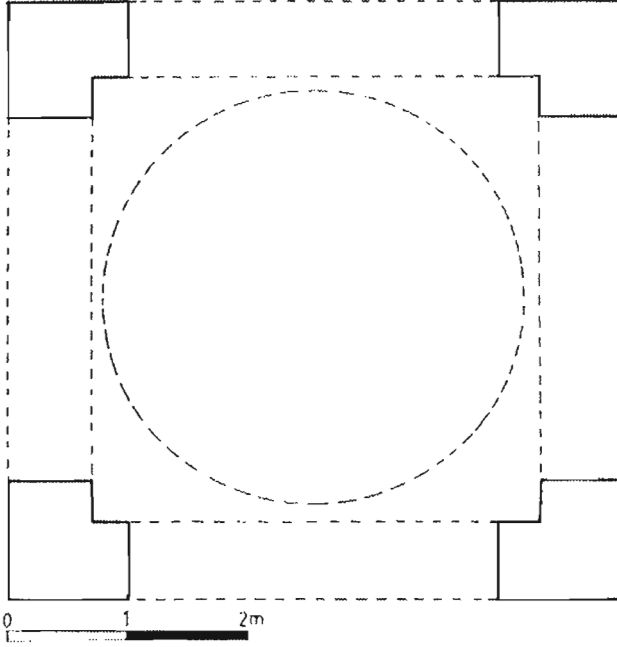
³⁷ S. S. Yahya, a.g.l., s.480; H. A. Badr, a.g.m., s. 354.

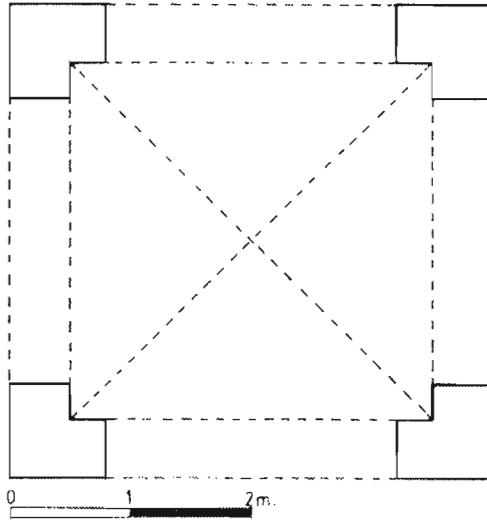
Çizim 1: Emir Burham Türbesi Planı (Badr'den).

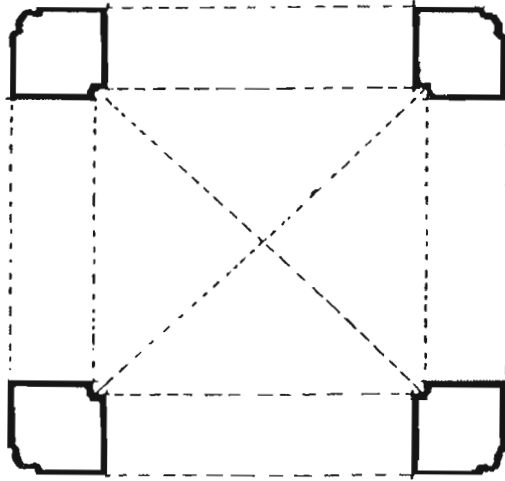
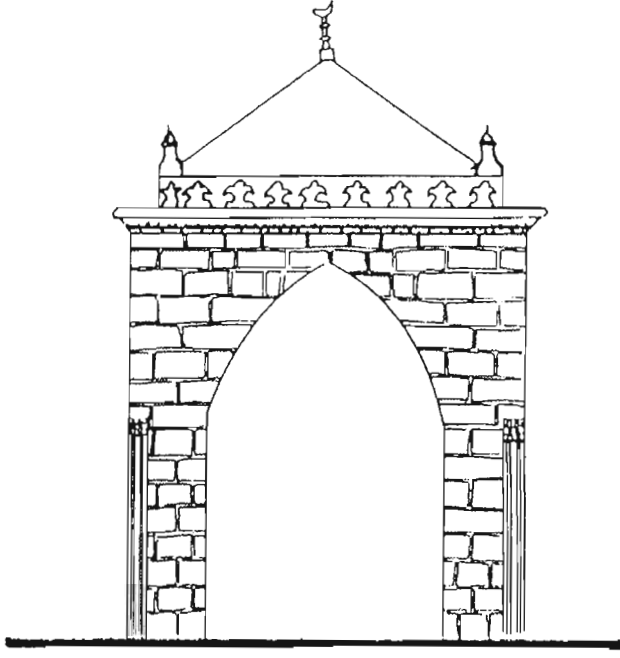
Çizim 2: el- Muzeni Türbesi Planı (Badr'den).

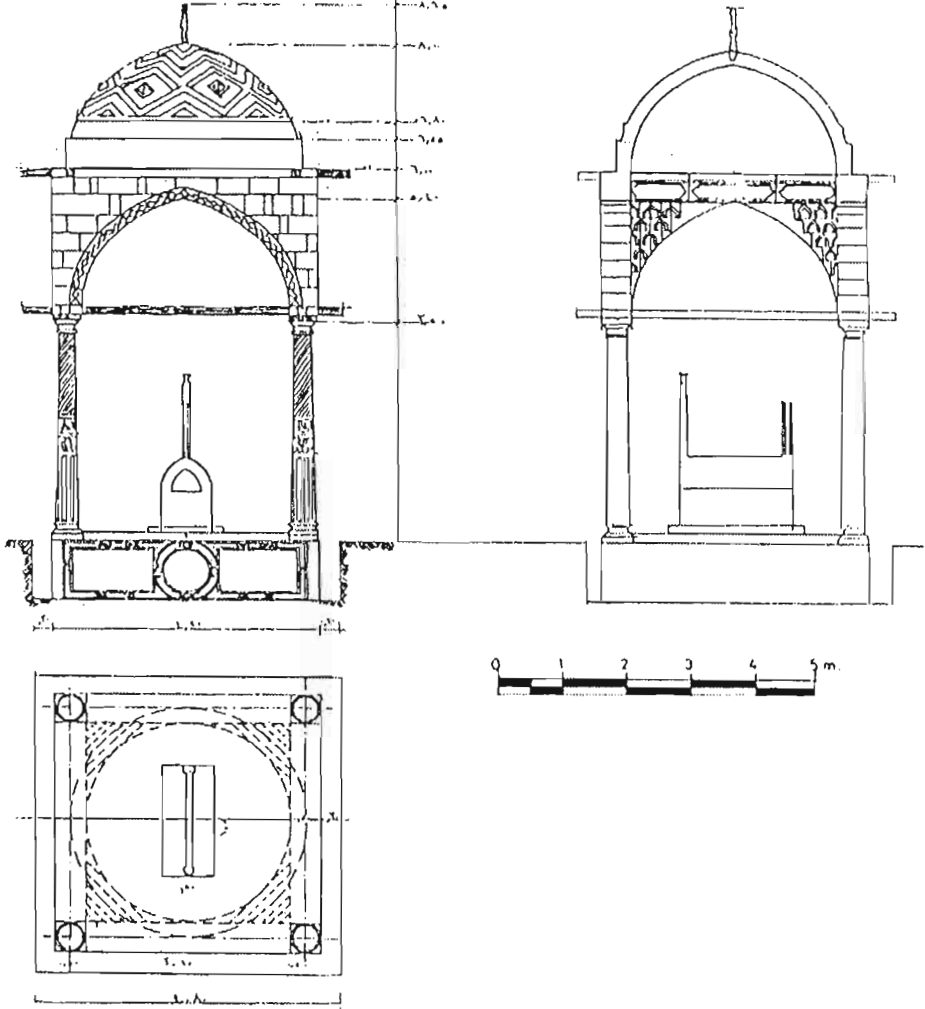
Çizim 3: Muhammed Ağa Gönüllüyan Türbesi Planı.

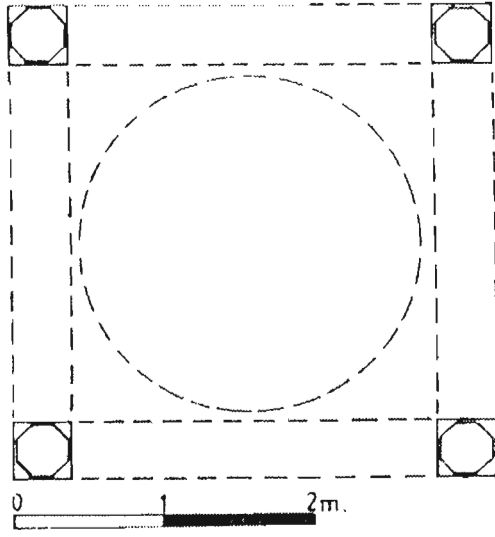
Çizim 4: Rıdvan Bey Türbesi Planı

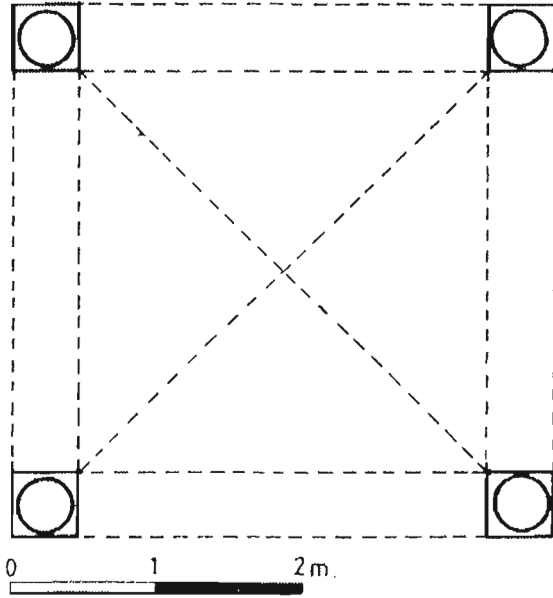
Çizim : 5 Mustafa Ağa Şalîk Türbesi Planı ve Görünüşü (Badr'den).

Çizim 6: Emine Kadın Türbesi Planı, Kesiti ve Görünüşü (Uveys'den)

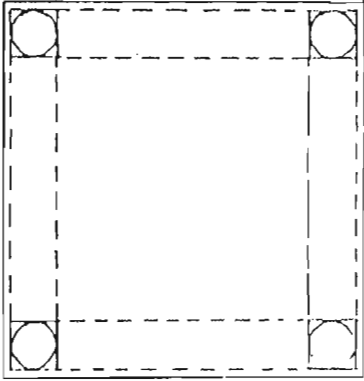
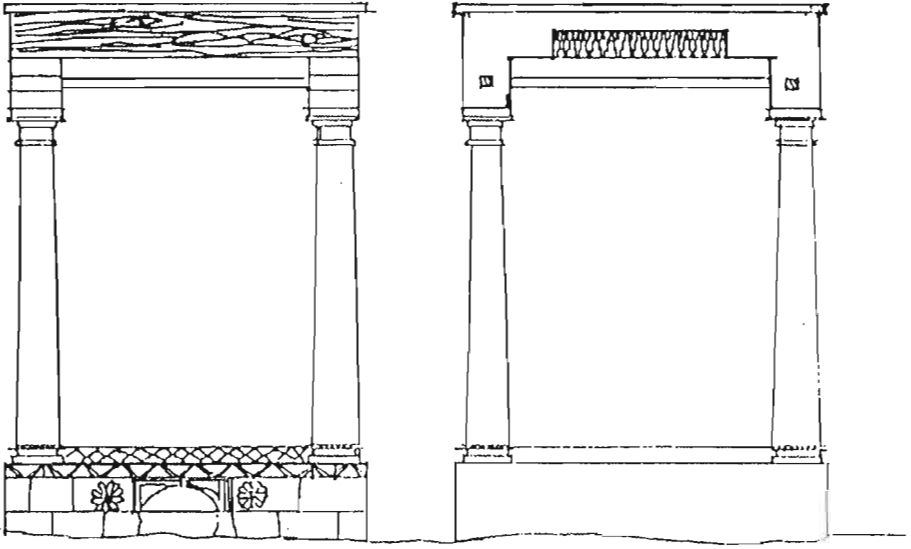

Çizim 7: Emir Rıdvan Türbesi Planı

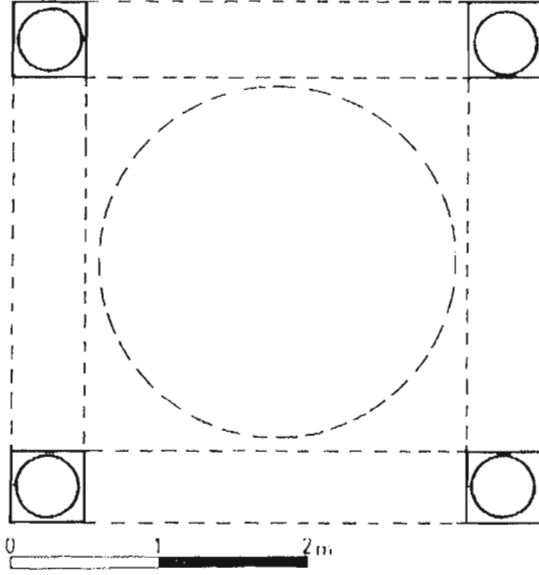

Çizim 8: Mustafa Bey Şahin Türbesi Planı

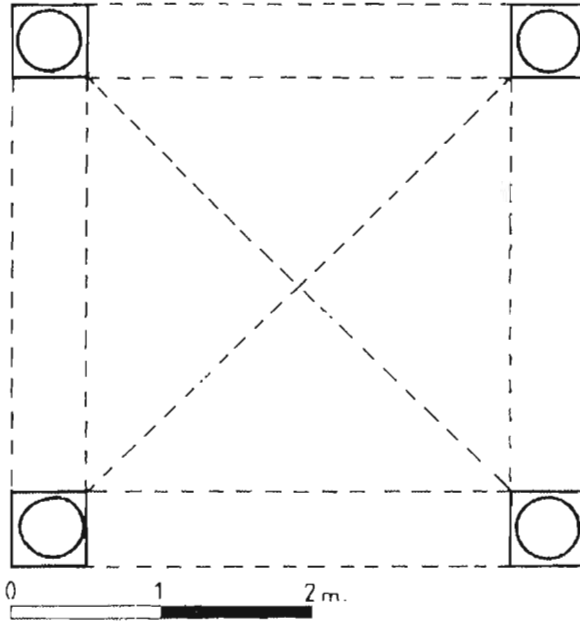

Çizim 9: Rukiye Dudu Türbesi Planı, Kesiti ve Görünüşü (Uveys'den)

Cizim 10: Kazdağlı Türbesi Planı

Cizim 11: Dsman Bey Türbesi Planı

Resim 1: Emir Burham Türbesi

Resim 2: el-Muzcni Türbesi

Resim 3: Muhammed Ağa Gönüllüyan Türbesi

Resim 4: Rıdvan Bey Türbesi

Resim 5 : Mustafa Ağa Şalik Türbesi

Resim 6: Emir Rıdvan Türbesi

Resim 7: Mustafa Bey Şahin Türbesi

Resim 8: Rukiye Duda Türbesi

Resim 9: Kazdağlı Türbesi

Resim 10: Ali Bey el-Kebir Türbesi

Resim 11: Osman Bey Türbesi

Resim 12: Anonim Türbe

Resim 13: Kahire Güney Mezarlığı'ndan eski bir görünüş (1856-1859) (Iverson)

Resim 14: Kiman el-Cüyüşi Mescidi'nin Yanındaki Türbe (d'Avennes)

Resim 15: Kahire Kurafa Mezarlığı'nda Bir Emir Türbesi (d'Avennes)

Resim 16: Asvan Mezarlığı'ndaki Fatimi Türbeleri.

Resim 17: Kahire Tengizboğa Türbesi